

Kryterium środowiskowego kształtowania przestrzeni w procesie rewitalizacji miast

Dr inż. arch. Bogusław Szuba

Politechnika Opolska, Katedra Budownictwa i Architektury

Streszczenie. Artykuł zawiera rozważania dotyczące zakresu pojęciowego terminu „środowisko człowieka” i związanego z nim procesu rewitalizacji. Autor wprowadza do dziedziny urbanistyki i architektury nowe pojęcia poszerzające problematykę harmonizowania przestrzeni w lokalnym otoczeniu człowieka, przydatne w konstruowaniu działań rewitalizacyjnych. Rozważania zostały ukierunkowane w stronę poszukiwania metody, której stosowanie ma przyczynić się do osiągnięcia stanu harmonii między społecznością ludzką a środowiskiem przyrodniczym na tle problematyki rewitalizacji zespołów urbanistycznych i obiektów architektonicznych. Głównym założeniem metody jest wyznaczanie istotnych – z punktu widzenia rewitalizowanego obszaru urbanistycznego lub też obiektu architektonicznego – działań środowiskowych. Autor wskazuje na różne możliwości zastosowania prezentowanej metody.

Słowa kluczowe: środowisko człowieka, rewitalizacja, metoda harmonizowania środowiska człowieka

Wprowadzenie

Współczesne rozumienie podstaw harmonijnego kształtowania urbanistyki i architektury wymaga głębokiej przemiany ludzkiej świadomości, wskazującej, że równowaga ekologiczna możliwa jest do osiągnięcia tylko wówczas, gdy środowisko zbudowane będzie w pełni zintegrowane ze środowiskiem naturalnym i społeczno-kulturowym, w którym człowiek będzie zachowywać szacunek dla otaczającego go świata. Zdaniem autora do Witruwiuszowskiej Triady: funkcji (*utilitas*), konstrukcji (*firmitas*) i piękna (*venustas*) trzeba dodać środowisko (*oikos*) i funkcjonujące w nim układy systemów (*systematikós*).

Termin „środowisko” jest zwykle używany z dodatkowymi określeniami („środowisko naturalne”, „środowisko geograficzne”, „środowisko społeczne”, „środowisko człowieka”).

Włodzimierz Michałow określił pojęcie „środowisko życia współczesnego człowieka” jako to wszystko, co człowiek otacza i składa się zarówno z elementów czysto przyrodniczych, jak i wytworów kultury ludzkiej (Michałow 1978).

W świetle terminologii określonych leksykalnie (Smolski, Smolski, Stadtmüller 1999) środowisko człowieka stanowi jego fizyczne i biologiczne otoczenie, zarówno naturalne, jak też będące wynikiem jego działalności. Składa się na nie: biosfera (litosfera, hydrosfera i atmosfera), fauna i flora, wytwory materialne i kulturalne. Elementy te tworzą system wzajemnie powiązany.

Urbanistyka i architektura tworzą jedną ze składowych środowiska człowieka. W przeszłości odnotowano wiele prób określenia sposobów jej prawidłowego kształtowania. Wiele z nich pojawiło się z jeszcze początkiem ubiegłego stulecia i są kontynuowane współcześnie. Poniżej przytoczono kilka wybranych przykładów.

Pojęcie i modele ekologicznego środowiska człowieka

Idea miasta-ogrodu ogłoszona w 1820 r. przez Roberta Owena¹, a następnie kontynuowana przez londyńskiego urzędnika Ebenezera Howarda (1850–1928) (Howard 1898), stała się przyczyną powstania jednego z pierwszych modeli ekologicznego środowiska człowieka. Podstawą tworzenia struktury miasta było strefowanie funkcji układających się koncentrycznie wokół centrum, którego środek miał stanowić ogród. Wokół niego miały znaleźć się najważniejsze budynki użyteczności publicznej. Następny krąg składać się miał z zamkniętego szkłem parku centralnego i arkad handlowych. Kolejne kręgi stanowiły zanurzone w ogrodach rezydencje mieszkalne. Na obrzeżach układu miały się pojawić zakłady przemysłowe oraz strefy produkcji rolnej.

Nadrzędnym celem miasta-ogrodu było zapewnienie jego mieszkańcom bezpośredniego kontaktu z przyrodą, co w efekcie ma zapewnić im życie w zdrowiu, spokoju i harmonii. Uzupełnieniem założeń koncepcji miasta-ogrodu Howarda stał się opracowany przez niego diagram „Trzech Magnesów”.

W latach 70. XX w. w Australii pojawiła się idea permakultury (*permaculture*²), interpretowana jako dążenie do

¹ Robert Owen (1771–1858) jeden z przywódców reform społecznych, stawiających sobie za cel poprawę warunków życia robotników. Znany z prowadzenia działalności filantropijnej.

² Słowo *permaculture* zostało wprowadzone przez dwóch australijskich ekologów (Bill Mollison i David Holmgren). Powiązanie słów „permanentnej agrokultury” i „kultury” reprezentuje myśl, że bez ciągłego zabezpieczenia wyżywienia nie ma nadziei na tworzenie i przetrwanie jakiegokolwiek kultury. Holmgren jest autorem 12 zasad permakultury, z których najważniejsze dotyczą: uważnej obserwacji natury, pozyskiwania i akumulowania energii, wdrażania układów samoregulacyjnych, stosowania odnawialnych zasobów materiałowych i energetycznych, minimalizowania odpadów, całościowego rozpatrywania zagadnień dotyczących środowiska człowieka.

reintegracji człowieka z systemami naturalnymi. Była traktowana jako sposób rozwoju farm, ogrodów charakteryzujących się produktywnością, elastycznością i odpornością, podobną do starych tropikalnych lasów. Rozwinęła się w kierunku sprecyzowania zasad gospodarowania ogródkiem, tworzenia tzw. *eco-villages*, czy też całych bioregionów.

David Holmgren określił ścieżkę postępowania (Holmgren 2001), według której projektowanie powinno kierować się etyką środowiskową oraz brać pod uwagę:

- uwarunkowania lokalizacyjne (naturalne i wynikające ze środowiska zbudowanego),
- dobór optymalnej technologii realizacji,
- warunki zdrowotne, potrzeby materialne i duchowe, specyfikę kulturową oraz warunki kształtowania więzi lokalnej społeczności,
- możliwości ekonomiczne, a także środki niezbędne do utrzymania planowanej inwestycji.

Projektowanie polega na zakreślaniu coraz szerszego kręgu rozpatrywanych zagadnień społeczno-kulturowych, środowiska naturalnego i technicznego, co w rezultacie ma prowadzić do osiągniętego drogą ewolucji rozwiązania.

Istnieje wiele innych podejść określających warunki właściwego kształtowania środowiska człowieka. Przykładem może być holistyczne ujęcie problematyki kształtowania architektury przez Petera Schmidta (1994). Schmid uważa, że kształtowanie warunków prawidłowego rozwoju człowieka warunkowane jest poprzez zachowanie harmonii zarówno z otoczeniem bliskim jak i bardzo odległym, obejmującym nawet wpływ kosmosu.

Innym z teoretyków architektury, starających się określić podstawy ekologicznego kształtowania środowiska człowieka, jest Sim Van der Ryn³. Jedną z głównych, głoszonych przez niego zasad projektowania ekologicznego jest szerokie i świadome uczestnictwo ludzi. Pozostałe odnoszą się do konieczności poszukiwania związków koncepcji projektowej z miejscem w jakim powstaje, uwzględniania rachunku kosztów ekologicznych, partnerstwa z przyrodą i jej eksponowania. Wizja ekologicznego środowiska zbudowanego według Van der Ryna powiązana jest z duchowymi potrzebami człowieka⁴.

Ekologiczny kontekst urbanistki i architektury szeroko przedstawiają i analizują Tadeusz i Anna Wegner-Sumień (Sumień, Wegner-Sumień 1991). Analogie i podobieństwa oraz różnice systemów przyrodniczych i osadniczych w konsekwencji prowadzą do potrzeby traktowania miasta jako systemu ekologicznego, w którym występują trzy główne składniki biotyczne i abiotyczne:

- biocenoza składająca się z populacji ludzkiej, roślinnej i zwierzęcej,

- biotop złożony ze mineralizowanej zabudowy ulic i placów, klimatu miejskiego i podłoża z biologicznie czynną biocenozą,
- specyficzny składnik miejskiej gospodarki i kultury.

Autorzy podkreślają, że jedną z podstawowych zasad kierunku ekologicznego w urbanistyce jest tworzenie zdecentralizowanego obiegu energii w mieście i osiedlach, z maksymalnie energooszczędnym bilansem energetycznym (Sumień, Wegner-Sumień 1991).

Według Tadeusza Sumienia środowisko człowieka zawiera w swym znaczeniu przestrzeń zasiedloną przez populację ludzką, florę i faunę wraz z tymi wszystkimi składnikami otoczenia, które są związane z bezpośrednim lub pośrednim oddziaływaniem na człowieka. Z ekologicznego punktu widzenia środowisko człowieka stanowi system systemów obejmujący biosferę oraz całość stosunków człowieka z jego otoczeniem przyrodniczym i antropogenicznym (Sumień, Wegner-Sumień 1991).

Łączenie trzech wymiarów: społecznego, kulturowego i ekologicznego realizowane jest przez wspólnoty intencjonalne, zaangażowane w budowę wiosek ekologicznych. Robert Gilman (1991) definiuje pojęcie „ekoosady” jako zespołu osadniczego, cechującego się zachowaniem „ludzkiej skali” i „pełnej obsługi”, w której aktywności człowieka wspierają zdrowy rozwój populacji ludzkiej, przy jednoczesnym zachowaniu warunku nieszkodliwego oddziaływania gospodarki człowieka na świat natury i zapewnienia trwania tego procesu w bliższej i dalszej przyszłości.

W zachowaniu „ludzkiej skali” Gilman odnosi się do problemów społecznych i socjologicznych. Warunek ten dotyczy wielkości liczby mieszkańców ekoosady, a w szczególności:

- kształtowania liczby mieszkańców w wielkości umożliwiającej utrzymanie więzi społecznych (każdy zna każdego),
- modelowania przestrzeni społecznej w sposób umożliwiający każdemu z jej użytkowników poczucie realnego wpływu na kształt tworzonej rzeczywistości (Gilman 1991).

Poprzez zachowanie „pełnej obsługi” ekoosady Gilman rozumie wytworzenie głównych funkcji związanych z umożliwieniem normalnego bytowania człowieka: mieszkalnictwa, rozwiązania problemu żywienia, produkcji, spędzania wolnego czasu, życia społecznego i działalności komercyjnej, których wzajemne wpływy pozostają w równowadze dzięki odpowiedniemu dobraniu proporcji ich przestrzennego występowania oraz intensywności oddziaływania (Gilman 1991).

Idea nieszkodliwego oddziaływania aktywności człowieka na świat natury wyrażona została w przedrostku „eko”. Jednym z istotnych aspektów tej zasady jest akceptacja równości, mającej swe miejsce pomiędzy życiem człowieka a innymi formami przyrody ożywionej. Ludzkość winna dążyć do znalezienia własnego miejsca w przyrodzie, nie zaś jej zwalczania czy też przewycięzania (Gilman 1991).

Ekowioski mogą tworzyć społeczności zarówno miejskie, jak i wiejskie. W ekowioskach spotyka się realizowanie założeń permakultury (Cristal Water Permaculture Village w australijskim Queensland), antropozofii (Camphill Solborg w Norwegii), kibucu⁵ (Lotan czy Ketura w Izraelu), New Age

³ Sim Van der Ryn uważany jest za jednego z pionierów projektowania ekologicznego, autor publikacji poświęconych realizacji zasad ekologicznych w środowisku kształtowanym. Laureat wielu nagród otrzymanych w związku z wprowadzaniem innowacji w architekturze i planowaniu. Rozwija i poszukuje sposobów pozyskania zasobów ziemi oraz integracji systemów ekologicznych ze środowiskiem kształtowanym przy jednoczesnej dbałości o jakość życia.

⁴ Van der Ryn 2005: „*The heart of ecological design is not efficiency or sustainability. It is the embodiment of animating spirit, the soul of the living world as embodied in each of us waiting to be reborn and expressed in what we design*”.

⁵ Kibuc – spółdzielcze gospodarstwo rolne w Izraelu, w którym ziemia i środki produkcji są własnością wspólną.

(Findhorn w Szkocji). Przykładem realizacji ekoosady w mieście może być wspólnota żyjąca w odnowionych budynkach po starym szpitalu Wilhelma w Amsterdamie.

Podsumowując dotychczasowe rozważania można stwierdzić, że pojęcie „środowisko człowieka” zawiera trzy powiązane, wzajemnie na siebie oddziałujące składowe: środowisko przyrodnicze, środowisko społeczno-kulturowe i środowisko zbudowane (Szuba 2012).

Analiza zakresu pojęciowego terminu rewitalizacji

Pojęcie rewitalizacji na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat było wielokrotnie modyfikowane. Zdaniem Zuziaka (1998), termin ten oznacza: „Celowe zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym jako reakcja różnych podmiotów na zjawiska degradacji, stanowiące zagrożenia dla interesów prywatnych i dobra publicznego. Zjawiska te mają charakter zmian strukturalnych, polegających na spadku aktywności społeczno-gospodarczych przestrzeni w wyniku osłabienia jej atrakcyjności i konkurencyjności”. Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast (Projekt ustawy... 2002) proponuje za „rewitalizację” uznać: „Proces przemian przestrzennych, społecznych i ekonomicznych, mający na celu wyprowadzenie terenu ze stanu kryzysowego i prowadzący do rozwoju, w tym do poprawy jakości życia lokalnej wspólnoty”. Podobny wydźwięk mają definicje tego pojęcia zaproponowane przez Lorensa (2007) i Lechmana (2007). Pierwszy z nich sądzi, że „rewitalizacja” to: „Pojęcie odnoszące się do kompleksowych akcji podejmowanych w obszarach miast, w szczególności w dzielnicach starych i na wybranych obszarach, wiążących działania poprzednio wymienione (remonty, modernizacje, rewaloryzacje) z działaniem zmierzającym do ożywienia społeczno-gospodarczego”. Zdaniem drugiego obejmuje ona: „Działania interwencyjne, których zasadniczym celem jest odwrócenie niekorzystnych tendencji na obszarach problemowych”.

Z kontekstu przytoczonych powyżej treści wynika, że środowisko społeczno-kulturowe akcentowane jest w pierwszej kolejności, w następnej środowisko zbudowane, w ostatniej (lub wcale) środowisko przyrodnicze. Istnieje potrzeba korekty składowych definicji pojęcia rewitalizacji w kierunku równomiernego akcentowania składowych środowiska człowieka. Pożądane jest poszukiwanie metod postępowania, w których programowanie, przeprowadzanie i monitorowanie procesu rewitalizacji będzie odbywało się współbieżnie we wszystkich składowych środowiska człowieka.

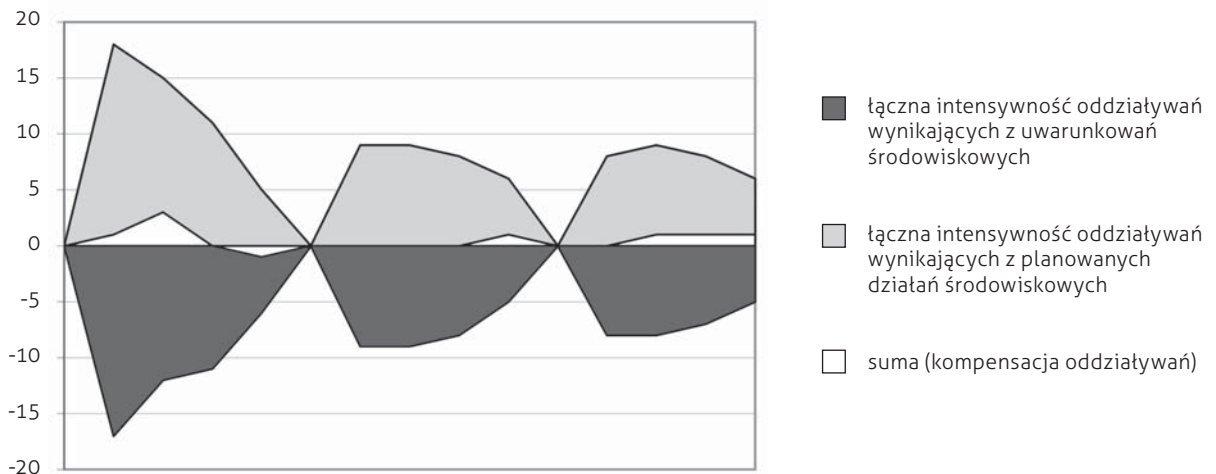
Ustalenia pomocnicze

Kontynuację podjętej problematyki autor niniejszego artykułu poprzedził wprowadzeniem pojęć pomocniczych. Mają one na celu uściślenie przekazywanych treści oraz zapoznanie czytelnika z terminologią stosowaną w proponowanej przez autora metodzie systemów środowiskowych:

1. Lokalne otoczenie człowieka (środowisko lokalne) – wycinek środowiska człowieka, modyfikowany ze względu na miejscowe uwarunkowania środowiska przyrodniczego, społeczno-kulturowego oraz zbudowanego.

2. Uwarunkowania środowiskowe – forma istniejących oddziaływań w środowisku przyrodniczym, społeczno-kulturowym i zbudowanym lokalnego otoczenia człowieka. Mogą one oddziaływać na lokalne otoczenie człowieka zarówno pozytywnie jak i negatywnie.
3. Działania środowiskowe – przedsięwzięcia podejmowane równocześnie w środowisku przyrodniczym, społeczno-kulturowym oraz zbudowanym lokalnego otoczenia człowieka. Działania środowiskowe mają na celu realizację aspektów środowiskowych.
4. Aspekt środowiskowy – pożądany, proekologiczny efekt działań środowiskowych kształtujących przestrzeń w środowisku zbudowanym. Aspekt środowiskowy może stanowić określony do osiągnięcia cel lub też wyrażać stan jego funkcjonowania (częściowej czy też pełnej realizacji).
5. Strefy intensywności oddziaływań lokalnego otoczenia człowieka:
  - strefa podstawowa – obszar głównych, najsilniejszych oddziaływań, zwykle stanowiących rdzeń lokalnego środowiska człowieka (w niektórych przypadkach strefa ta może występować w kilku miejscach, na przykład w starym i nowym centrum miasta),
  - otoczenie bliższe – obszar pozostający w bliskich relacjach ze strefą podstawową,
  - otoczenie dalsze – obszar wytwarzający dalsze relacje ze strefą podstawową,
  - otoczenie zanikające – obszar znajdujący się w zanikających relacjach ze strefą podstawową.
6. System środowiskowy – sprzęga występujące w lokalnym otoczeniu człowieka oddziaływania elementów środowiska przyrodniczego, społeczno-kulturowego i zbudowanego w harmonijną całość. System środowiskowy wyraża stan spójności i równowagi zmieniających się w czasie oddziaływań, występujących w lokalnym otoczeniu człowieka. Jest realizowany jest poprzez współbieżne wdrażanie działań środowiskowych we wszystkich składowych lokalnego otoczenia człowieka. Integruje on względem określonej polityki przestrzennej działania środowiskowe, tworząc z nich specyficzne zbiory przyrodniczych, społeczno-kulturowych oraz urbanistyczno-architektonicznych działań środowiskowych. Jedną z istotnych cech funkcjonowania systemów środowiskowych w urbanistyce i architekturze jest założenie proekologicznego kształtowania przestrzeni w lokalnym otoczeniu człowieka.
7. Systemowy model lokalnego otoczenia człowieka – stanowi rejestr miejscowych uwarunkowań i działań środowiskowych oraz efektów ich oddziaływań. Składa się on z:
  - mapy identyfikującej modyfikowany obszar lokalnego otoczenia człowieka oraz jego podział ze względu na intensywność występujących w nim oddziaływań,
  - matrycy efektów oddziaływań uwarunkowań i działań środowiskowych (M) umożliwiającej: porządkowanie przynależności uwarunkowań i planowanych/realizowanych działań środowiskowych do środowiska przyrodniczego, społeczno-kulturowego oraz zbudowanego, analizowanie powiązań obszarowych

Lp.		Uwarunkowania środowiskowe	Przestrzeń 1				Przestrzeń 2				Przestrzeń 3				Intensywność oddziaływań	Kompensacja oddziaływań
	Lp.	Rodzaje planowanych działań środowiskowych	Ø	B	D	Z	Ø	B	D	Z	Ø	B	D	Z		
Środowisko przyrodnicze																
1		Uwarunkowanie środowiskowe 1	---	--	--			-	-						-9	0
	1	Działanie środowiskowe 1	+++	++	++			+	+						9	
...		.....			--			-					--	--	-7	0
	...	.....			++			+					++	++	7	
n		Uwarunkowanie środowiskowe n					--			-					-3	1
	n	Działanie środowiskowe n					++			++					4	
Środowisko społeczno-kulturowe																
1		Uwarunkowanie środowiskowe 1	---	--	-	--					--	--	--	-	-15	0
	1	Działanie środowiskowe 1	+++	++	+	++					++	++	++	+	15	
...		.....	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-12	3
	...	.....	+++	++	+	+	+	+	+	++	++				15	
n		Uwarunkowanie środowiskowe n	--	-	-	---	--	--	--	-					-14	7
	n	Działanie środowiskowe n		++	++	++	++	++	++	+	++	++	++	++	21	
Środowisko zbudowane																
1		Uwarunkowanie środowiskowe 1	---	--	--		--	--	--	--	--	--	--		-21	0
	1	Działanie środowiskowe 1	+++	+++	++		++	++	++	++	+	++	++		21	
...		.....	---	--							--	--			-9	-4
	...	.....	+++	++											5	
n		Uwarunkowanie środowiskowe n	--	--	--		--	--	--		-	-		-	-15	0
	n	Działanie środowiskowe n	+++	++	+		++	++	++		+	+		+	15	
Łączna intensywność oddziaływań			-17	-12	-11	-6	-9	-9	-8	-5	-8	-8	-7	-5	-105	7
Łączna intensywność oddziaływań			18	15	11	5	9	9	8	6	8	9	8	6	112	
Suma (kompensacja oddziaływań)			1	3	0	-1	0	0	0	1	0	1	1	1	7	

Intensywność wpływów uwarunkowań i działań środowiskowych

Ryc. 1. Część M_a. Powiązanie obszarowe oddziaływań środowiskowych

Źródło: Szuba 2012

Lp.	Rodzaje planowanych działań środowiskowych	Środowisko Przyrodnicze			Środowisko społeczno-kulturowe			Środowisko zbudowane			Intensywność oddziaływań	Aspekty środowiskowe (pożądane efekty działań środowiskowych)
		1	.....	n	1	.....	n	1	.....	n		
Środowisko przyrodnicze												
1	Działanie środowiskowe 1				+++	++		+++			8	aspekt środowiskowy 1
	.....									+	1	.....
n	Działanie środowiskowe n				+			+++			4	aspekt środowiskowy n
Środowisko społeczno-kulturowe												
1	Działanie środowiskowe 1									+++	3	aspekt środowiskowy 1
	.....	+++		+				+++	+	+++	11	.....
n	Działanie środowiskowe n	++						+	+	+	5	aspekt środowiskowy n
Środowisko zbudowane												
1	Działanie środowiskowe 1				+++	+					4	aspekt środowiskowy 1
	.....	+++		+++	+	+					8	.....
n	Działanie środowiskowe n		+		+++	+++	+				8	aspekt środowiskowy n
Łączna intensywność oddziaływań wynikających z planowanych działań środowiskowych		8	1	4	3	11	5	4	8	8	52	

Ryc. 2. Część M_b. Powiązania wzajemne działań środowiskowych

Źródło: Szuba 2012

uwarunkowań i planowanych/realizowanych działań środowiskowych w lokalnym otoczeniu człowieka, analizowanie powiązań występujących pomiędzy planowanymi/realizowanymi działaniami środowiskowymi, opisywanie szacowanej intensywności oddziaływań występujących w rozpatrywanych częściach lokalnego otoczenia człowieka, opisywanie szacowanej intensywności oddziaływań występujących pomiędzy planowanymi/realizowanymi działaniami środowiskowymi, dokonywanie weryfikacji stopnia równoważenia wpływów lokalnych uwarunkowań środowiskowych z oddziaływaniami planowanych/realizowanych działań środowiskowych.

Konstrukcja modelu posiada charakter otwarty. Możliwe jest dokonywanie korekt polegających na uzupełnianiu czy też redukowaniu rozpatrywanych uwarunkowań i działań środowiskowych.

Wyszczególnione w macierzach uwarunkowania oraz działania środowiskowe są scharakteryzowane stopniem intensywności ich oddziaływań. Ocena intensywności ww. oddziaływań wymaga ustalenia odrębnej metody postępowania zgodnej z lokalnymi priorytetami i uwarunkowaniami. Wydaje się, że społeczności lokalne, zamieszkujące dany obszar, z racji jego codziennego użytkowania mogą określić intensywność przedmiotowych oddziaływań w sposób należyty. Niemniej jednak autor proponuje uproszczony sposób określania intensywności oddziaływań lokalnych uwarunkowań i działań środowiskowych:

- obecność znaków: „-”; „- -”; „- - -” oznacza odpowiednio – niski, średni, wysoki stopień intensywności negatywnych oddziaływań uwarunkowań środowiskowych występujących w określonej przestrzeni lokalnego otoczenia człowieka,
- obecność znaków: „+”; „++”; „+++” oznacza odpowiednio – niski, średni, wysoki stopień intensywności pozytywnych oddziaływań, wynikających z planowanych/realizowanych działań środowiskowych⁶.

Przyjęto, że maczyca efektów działań środowiskowych (M) będzie składać się z dwóch części: M_a i M_b. Część M_a maczyca wskazuje powiązania obszarowe uwarunkowań i planowanych/realizowanych działań środowiskowych (ryc. 1). Część M_b maczyca reprezentuje powiązania wzajemne planowanych/realizowanych działań środowiskowych (ryc. 2).

Szacowanie intensywności oddziaływań lokalnych uwarunkowań i planowanych/realizowanych działań środowiskowych względem określonych obszarów lokalnego otoczenia człowieka jest istotne z punktu widzenia badania stopnia kompensacji ich wpływów. Te mają ostatecznie przynieść wymierne, zamierzone efekty zagospodarowania przestrzennego. Szacowanie intensywności wzajemnych powiązań planowanych/realizowanych działań środowiskowych stwarza możliwość badania stopnia harmonizowania wpływów zachodzących pomiędzy środowiskiem przyrodniczym, społecz-

⁶ Zaproponowane znaki mogą być zastąpione np. oceną punktową dokonywaną według lokalnie ustalonych zasad.

Tabela 1. Fazy postępowania w metodzie systemów środowiskowych

Środowisko przyrodnicze	Środowisko społeczno-kulturowe	Środowisko zbudowane
Faza przedrealizacyjna		
Etap 1: Określenie zasięgu oraz stref intensywności oddziaływania lokalnego otoczenia człowieka w zakresie składowych lokalnego otoczenia człowieka		
Etap 2: Ogólna analiza problemów i uwarunkowań obszarów oddziaływania lokalnego otoczenia człowieka w zakresie składowych lokalnego otoczenia człowieka		
Identyfikacja problemów i ogólna analiza uwarunkowań przyrodniczych	Identyfikacja problemów i ogólna analiza uwarunkowań społeczno-kulturowych	Identyfikacja problemów i ogólna analiza uwarunkowań urbanistyczno-architektonicznych
Etap 3: Określenie celów polityki przestrzennej oraz przydatnych do ich realizacji określonych warstw problemowych harmonizujących składowe lokalnego otoczenia człowieka		
Etap 4: Określenie kierunków działań środowiskowych dla poszczególnych warstw problemowych harmonizujących składowe lokalnego otoczenia człowieka		
Ustalenie przyrodniczych działań i aspektów środowiskowych	Ustalenie społeczno-kulturowych działań i aspektów środowiskowych	Ustalenie urbanistyczno-architektonicznych działań i aspektów środowiskowych
Etap 5: Opracowanie programu i harmonogramu wprowadzania działań środowiskowych		
Opracowanie programu uwzględniającego wprowadzenie przyrodniczych działań środowiskowych	Opracowanie programu uwzględniającego wprowadzenie społeczno-kulturowych działań środowiskowych	Opracowanie programu uwzględniającego wprowadzenie urbanistyczno-architektonicznych działań środowiskowych
Etap 6: Opracowanie dokumentacji przygotowującej wdrażanie systemów środowiskowych		
Faza realizacyjna		
Etap 7: Etapowa realizacja działań środowiskowych oraz odpowiadających im aspektów środowiskowych		
Etapowa realizacja przyrodniczych działań środowiskowych oraz odpowiadających im aspektów środowiskowych	Etapowa realizacja społeczno-kulturowych działań środowiskowych oraz odpowiadających im aspektów środowiskowych	Etapowa realizacja urbanistyczno-architektonicznych działań środowiskowych oraz odpowiadających im aspektów środowiskowych
Etap 8: Inicjacja funkcjonowania realizowanego systemu środowiskowego		
Faza funkcjonowania		
Etap 9: Monitoring funkcjonowania systemów środowiskowych		
Obserwacja i okresowa ocena oddziaływań przyrodniczych aspektów środowiskowych na otoczenie	Obserwacja i okresowa ocena oddziaływań społeczno-kulturowych aspektów środowiskowych na otoczenie	Obserwacja i okresowa ocena oddziaływań urbanistyczno-architektonicznych aspektów środowiskowych na otoczenie
W przypadku oceny negatywnej		
Korekta lub zmiana przyrodniczych działań środowiskowych	Korekta lub zmiana społeczno-kulturowych działań środowiskowych	Korekta lub zmiana urbanistyczno-architektonicznych działań środowiskowych
W przypadku oceny pozytywnej		
Utrzymywanie osiągniętego stanu oddziaływań przyrodniczych aspektów środowiskowych	Utrzymywanie osiągniętego stanu oddziaływań społeczno-kulturowych aspektów środowiskowych	Utrzymywanie osiągniętego stanu oddziaływań urbanistyczno-architektonicznych aspektów środowiskowych

Źródło: Szuba 2012

no-kulturowym i zbudowanym lokalnego otoczenia człowieka. Z racji zastosowanego układu matrycowego, zawarte treści będą wyrażane w zwartej i uproszczonej formie. Charakter wprowadzanych do modelu uwarunkowań i działań środowiskowych może się zmieniać. Wynika to z faktu, że rodzaj dokonywanych analiz uwarunkowań środowiskowych oraz odpowiadających im działań środowiskowych jest zróżnicowany względem określonych celów prowadzonej polityki przestrzennej. Tak skonstruowany obraz lokalnego otoczenia

człowieka może wyrażać różne jego stany (przeszły, istniejący i planowany). Wzór matrycy efektów oddziaływań uwarunkowań i działań środowiskowych przedstawiono poniżej⁷.

⁷ W przedstawionych matrycach powiązań wzajemnych działań środowiskowych pominięto szacowanie intensywności związków zachodzących pomiędzy działaniami środowiskowymi w obrębie tych samych środowisk (puste pola matrycy).

Metoda systemów środowiskowych

Metoda systemów środowiskowych została określona przez autora jako dążenie do harmonizowania przestrzeni w urbanistyce i architekturze poprzez kształtowanie systemów środowiskowych w lokalnym otoczeniu człowieka. Konstrukcja metody systemów środowiskowych opiera się na postępowaniu, którego fazy i poszczególne etapy określono w tabeli 1.

Możliwości zastosowania metody

Zdaniem autora prezentowana metoda nadaje się w szczególności sposób dla programowania, projektowania i monitorowania działań rewitalizacyjnych. Wynika to z ustalonych zasad jej stosowania, tj. poszukiwania kierunków podejmowanych wspólnie we wszystkich trzech składowych lokalnego środowiska człowieka działań.

Autor widzi możliwość zastosowania przedstawionej metody w praktyce projektowej architektów i urbanistów, w pracy przedstawicieli władz i instytucji określających różnego rodzaju przepisy prawa, normy i zalecenia czy też systemy ocen środowiska zbudowanego. Do potencjalnych użytkowników proponowanej metody można zaliczyć także pracowników naukowych, studentów, zarówno związanych z wydziałami architektury, jak też innymi, pokrewnymi kierunkami, na których przekazywana jest wiedza z zakresu kształtowania otoczenia człowieka.

Wnioski

Kryterium środowiskowego kształtowania przestrzeni w procesie rewitalizacji miast osadza priorytety działań w lokalnych uwarunkowaniach przyrodniczych, społeczno-kulturowych i urbanistyczno-architektonicznych.

Metoda systemów środowiskowych skłania do systematycznego porządkowania problemów gospodarowania przestrzenią rozpatrywanych w zakresie lokalnego otoczenia człowieka. Nie stanowi gotowego rozwiązania przestrzennego, natomiast może przysłużyć się do jego ustalenia.

Zaletą przedstawionej metody systemów środowiskowych jest to, że pozwala ona na szczegółowe analizowanie i rozstrzygnięcie problematyki lokalnego otoczenia człowieka w kontekście trzech współistniejących składowych: środowiska przyrodniczego, społeczno-kulturowego i zbudowanego. Każde z analizowanych lokalnych uwarunkowań środowiskowych może stać się przyczyną poszukiwania oryginalnych rozwiązań architektoniczno-urbanistycznych, społeczno-kulturowych czy też przyrodniczych.

Rewitalizacja jest procesem mającym na celu przywracanie/kreowanie nowych, harmonijnych relacji, wzajemnie na siebie oddziałujących wpływów występujących w środowisku przyrodniczym, społeczno-kulturowym i zbudowanym w przestrzeni lokalnego otoczenia człowieka. Rewitalizacja inicjuje nowy lub umożliwia kontynuowanie dotychczasowego cyklu życiowego funkcjonowania lokalnego środowiska człowieka.

Literatura

- Gilman R., 1991, *The Eco-village Challenge*, In Context, 29, s. 10–14; źródło: <http://www.context.org/iclib/ic29/gilman1>, data dostępu: 10.12.2012.
- Holmgren D., 2001, *Essence of permaculture*; źródło: <http://www.holmgren.com.au>, data dostępu: 10.12.2012.
- Howard E., 1898, *To-morrow: a Peaceful Path to Real Reform*, Swann Sonnenschein, Londyn (przedruk: *Garden Cities of To-morrow*, 1965, The MIT Press, Massachusetts).
- Lechman G., 2007, *Aspekty społeczno-ekonomiczne w procesach rewitalizacji*, [w:] Lorens P. (red.), *Rewitalizacja miast w Polsce. Pierwsze doświadczenia*, Biblioteka Urbanisty, t. 10, Wydawnictwo Urbanista, Warszawa.
- Lorens P. (red.), 2007, *Rewitalizacja miast w Polsce. Pierwsze doświadczenia*, Wydawnictwo Urbanista, Warszawa.
- Michałow W., 1978, *Środowisko i polityka*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 71.
- Projekt ustawy o programach rewitalizacji, 2002, Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.
- Schmid P., Liddell H., 1994, *An Introduction to Ecological Design. Final report to the ARCUK Awards Panel*, TUE, Eindhoven.
- Smolski R., Smolski M., Stadtmüller E.H., 1999, *Słownik encyklopedyczny. Edukacja obywatelska*, Wydawnictwo Europa, Wrocław.
- Sumień T., Wegner-Sumień A., 1991, *Ekologiczne miasta, osiedla, budynki*, IGPIK, Seria wydawnictw CPBR, Warszawa.
- Szuba B., 2012, *Systemy środowiskowe a lokalne otoczenie człowieka*, Politechnika Opolska, Opole.
- Van der Ryn S., 2005, *Design For Life: The Architecture of Sim Van der Ryn*, Gibbs Smith, Layton.
- Zuziak Z., 1998, *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Monografia 236, Politechnika Krakowska, Kraków.

Environmental criterion in the process of urban regeneration

Dr inż. arch. Bogusław Szuba
Politechnika Opolska, Katedra Budownictwa i Architektury

Abstarct

The article contains the discussion on the meaning of “man environment” and “urban regeneration”. The author implements new ideas to urban planning, widening the issue of harmonisation of space in local man surrounding, useful while constructing urban regeneration proceedings. A method for harmonisation human and natural environment was presented. The main point of the suggested method is to define environmental actions for regenerated urban space or architectural object. The author indicates several possibilities of using the presented method.

Keywords

human environment, urban regeneration, method for human environment harmonisation